

# **Захист прав осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України**

**Лекція**

# Правове регулювання

**Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII**

визначає статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, встановлює особливий правовий режим на цій території, визначає особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, **додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина**, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.

**Наказ Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» від 28.02.2025 р. № 376**

визначає території на яких ведуться (велися) бойові дії, території можливих бойових дій, території активних бойових дій та території активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси, а також ТОТ, зазначається дата початку та дата завершення бойових дій (дата виникнення та припинення можливості бойових дій) або тимчасової окупації.

# Поняття ТОТ

**Тимчасово окупована Російською Федерацією територія України (ТОТ)** – частини території України, в межах яких збройні формування РФ та окупаційна адміністрація РФ встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування РФ встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації Російської Федерації:

- сухопутна територія, водні об'єкти або їх частини, що знаходяться на цих територіях;
- внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України;
- інша територія України, визнана в умовах воєнного стану тимчасово окупованою у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку;
- надра під територіями, повітряний простір над цими територіями.

**ТОТ є невід'ємною частиною території України**, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

**Тимчасова окупація** територій України незалежно від її тривалості, є **незаконною**.

# Поняття ТОТ

Датою початку тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України є **19 лютого 2014 року**.

Автономна Республіка Крим та місто Севастополь є тимчасово окупованими з **20 лютого 2014 року**.

Окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, є окупованими починаючи з **7 квітня 2014 року**.

Відповідно до **Наказу Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією»**

Якимівська селищна територіальна громада визнана ТОТ з 24.02.2022 р.

Мелітопольська міська територіальна громада – з 25.02.2022 р.

Василівська міська територіальна громада – з 26.02.2022 р.

Кам'янсько-Дніпровська міська територіальна громада – з 27.02.2022 р.

Михайлівська селищна територіальна громада – 28.02.2022 р.

Енергодарська міська територіальна громада – 04.03.2022 р.

Дніпрорудненська міська територіальна громада – 13.03.2022 р. тощо

# Правовий режим ТОТ

На ТОТ поширюється **особливий правовий режим**, який передбачає **особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України**, які проживають на ТОТ.

В умовах воєнного стану правовий режим ТОТ визначається, змінюється і скасовується Кабінетом Міністрів України.

Державну політику з питань ТОТ України здійснює **Міністерство розвитку громад та територій України** (раніше – Міністерство національної єдності України (до 24.01.2025 р.), Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (20.04.2016 по 03.12.2024 р).

Цілями державної політики із забезпечення державного суверенітету України на ТОТ є:

- 1) деокупація ТОТ;
- 2) забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у передбаченому законом обсязі;
- 3) забезпечення незалежності, єдності та територіальної цілісності України.

# Напрямами захисту прав і свобод цивільного населення на ТОТ

- 1) **захист** основоположних політичних і громадянських, економічних, соціальних, культурних та інших **прав і свобод** людини;
- 2) вжиття заходів для **звільнення всіх незаконно затриманих** чи утримуваних Російською Федерацією або окупаційною адміністрацією Російської Федерації **громадян** України, а також іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебували на момент їх затримання на території України;
- 3) сприяння забезпеченню **відновлення порушених матеріальних прав**;
- 4) сприяння забезпеченню соціально-економічних, екологічних та культурних потреб, зокрема шляхом реалізації заходів, визначених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованих територій, на виконання відповідних рішень Кабінету Міністрів України;
- 5) надання правової та гуманітарної допомоги, у тому числі із залученням міжнародної допомоги, зокрема надання медичних та соціальних послуг на контрольованих Україною територіях;
- 6) сприяння підтриманню культурних зв'язків;
- 7) забезпечення доступу до закладів освіти та медіа України.

# Гарантії прав і свобод цивільного населення на ТОТ

1. **Україна зобов'язується підтримувати і забезпечувати економічні, фінансові, політичні, соціальні, інформаційні, культурні та інші зв'язки з громадянами України, які проживають на ТОТ;**
2. **Кабінет Міністрів України здійснює постійний моніторинг стану дотримання прав і свобод людини на ТОТ, за результатами якого оприлюднює та надає відповідну інформацію міжнародним організаціям у сфері захисту прав і свобод;**
3. **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини на ТОТ;**
4. **Відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації у повному обсязі покладається на Російську Федерацію;**
5. **Держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди Російською Федерацією;**
6. **Громадяни, які проживають на ТОТ, мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу з питань, пов'язаних із захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.**
7. **Примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на ТОТ, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України.**

## **Забезпечення реалізації права на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України**

Оформлення, обмін документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України, або документів, що підтверджують спеціальний статус здійснює **Державна міграційна служба України за місцем звернення особи.**

Для реєстрації місця проживання може використовуватися інформація з Державного реєстру виборців, інформаційної системи Міграційної служби, Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб.



## **Забезпечення реалізації права на отримання соціальних виплат**

Для громадян України, які проживають на ТОТ, реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на надання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України.

# Забезпечення реалізації права на отримання пенсії

**Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі особливості виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання) та страхових виплат за страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 11.02.2025 р. № 299, якою затверджений «Порядок виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання) та здійснення страхових виплат за страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, особам, які тимчасово проживають за межами України, або проживають на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України, або виїхали з тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України та проживають на підконтрольній Україні території»**

Пенсії та страхові виплати виплачуються **через установи уповноважених банків** територіальним органом Пенсійного фонду України, в якому особа востаннє перебувала на обліку.

## **Умови:**

**1) Виплата здійснюється за умови проходження особою фізичної ідентифікації до 31 грудня кожного календарного року.**

До фізичної ідентифікації прирівнюється:

- **авторизація в особистому кабінеті на веб-порталі електронних послуг Пенсійного фонду України за допомогою віддаленого кваліфікованого електронного підпису “Дія. Підпис” (“Дія ID”);**
- **ідентифікація особи за допомогою відеоконференцзв’язку, проведеного територіальним органом Пенсійного фонду України із дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, під час сеансу якого пред’являються документи, що посвідчують особу.**

У разі відсутності фізичної ідентифікації станом на 31 грудня календарного року з 1 січня року, наступного за календарним роком, у якому особа зобов’язана пройти ідентифікацію, **виплата пенсії припиняється.**

# Забезпечення реалізації права на отримання пенсії

У разі надходження до Пенсійного фонду України від установ уповноважених банків інформації про **відсутність протягом шести місяців видаткових операцій на поточних рахунках** та за умови, що протягом цього періоду **не проводилася фізична ідентифікація особи, виплата пенсій припиняється.**

Після проходження фізичної ідентифікації протягом року з дати припинення виплати Пенсійний фонд України **поновлює** виплату пенсії. Виплата проводиться за період, за який не було виплачено пенсію.

**2) Виплата пенсії, страхових виплат проводиться за умови неодержання пенсії, страхових виплат від органів пенсійного забезпечення Російської Федерації.**

У разі відсутності обміну інформацією між органами пенсійного забезпечення України та Російської Федерації неодержання пенсії, страхових виплат від органів пенсійного забезпечення Російської Федерації **підтверджується повідомленням про це органу Пенсійного фонду в заяві особи про призначення, поновлення та продовження виплати пенсії, страхових виплат.**

# Забезпечення реалізації права на освіту

Громадяни України, які проживали на тимчасово окупованій території, мають право на здобуття або продовження здобуття освіти певного рівня, на території інших регіонів України **за рахунок коштів державного та/або місцевого бюджету** з наданням місця в гуртожитку на час навчання.

Для цього України визнає результати навчання, здобуті на ТОТ (за виключенням певних спеціальностей та професій) на підставі **Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визнання результатів навчання, здобутих на тимчасово окупованій території України, на рівнях професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти»** від 15.07.2025 р. № 871.

# Забезпечення реалізації права на освіту

Визнання результатів навчання складається з таких етапів:

- подання заявником заяви, освітньої декларації та інших документів до уповноваженої установи;
- проведення комісією співбесіди із заявником;
- прийняття комісією рішення щодо можливості проведення оцінювання результатів навчання заявника;
- оцінювання комісією результатів навчання заявника;
- прийняття комісією рішення щодо надання рекомендацій стосовно оцінювання результатів навчання заявника, оформлення відповідного протоколу;
- затвердження керівником уповноваженої установи на підставі рекомендацій комісії наказу про визнання результатів навчання заявника.

**Не визнаються результати навчання** на другому (магістерському) та третьому (освітньо-науковому/освітньо-творчому) рівні вищої освіти, крім результатів навчання за освітніми програмами підготовки магістрів медичного, фармацевтичного та ветеринарного спрямування (ст.40-1 Закону України «Про освіту»)

# Визнання документів, що підтверджують окремі акти цивільного стану

Будь-які органи, їх посадові та службові особи на ТОТ та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом.

Будь-який акт (рішення, документ), виданий вищезазначеними органами та/або особами, є недійсним і не створює правових наслідків, **крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи (відповідних свідоцтв) на ТОТ, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.**

# Гарантування права власності

На тимчасово окупованій території право власності охороняється **згідно із законодавством України.**

За фізичними особами, підприємствами, установами, організаціями **зберігається право власності та інші речові права на майно**, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на ТОТ, якщо воно набуто відповідно до законів України.

**Набуття та припинення права власності на нерухоме майно, яке знаходиться на ТОТ, здійснюється відповідно до законодавства України за межами тимчасово окупованої території.**

На період тимчасової окупації **приватизація** об'єктів державної та комунальної власності, розташованих на ТОТ, **забороняється**, крім випадків приватизації жилих приміщень, що знаходяться на ТОТ, військовослужбовцями військових формувань та правоохоронних органів України.

У такому випадку приватизація здійснюється безоплатно незалежно від розміру загальної площі жилих приміщень, що приватизуються.

# Порядок в'їзду/виїзду на ТОТ

Громадяни України мають **право на вільний та безперешкодний виїзд** з ТОТ на іншу територію України. Такий виїзд може здійснюватися:

1) через контрольні пункти в'їзду-виїзду, на яких здійснюється тимчасовий прикордонний контроль, за умови пред'явлення будь-якого документа, що посвідчує особу;

2) через лінію зіткнення - через гуманітарні коридори, організовані представниками державних органів, а також у будь-який інший доступний спосіб.

Громадяни України мають **право на в'їзд** на ТОТ:

- через контрольні пункти в'їзду-виїзду, на яких здійснюється тимчасовий прикордонний контроль, за умови пред'явлення будь-якого документа, що посвідчує особу.

У разі проведення на окупованій території бойових дій в'їзд громадян України на тимчасово окуповану територію у зв'язку із загрозою їх життю та здоров'ю **обмежується** на період проведення бойових дій.